

DÂRÜLELHAN

Dârülelhan'da kurulan Tarihî Türk Müsiki Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti (soldan sağa: Zekâizâde Hâfız Ahmed Bey, Rauf Yektâ Bey, Ali Rifat Çağatay)

ve "İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı" başlığıyla yayımlandı. Bu dönemin faaliyetleri arasında, gerek Batı müsikisi gerekse Şark müsikisi bölümünün çeşitli zamanlarda icra ettikleri talebe konserlerini de ayrıca zikretmek gerekir. Batı müsikisi bölümünün, daha çok Union Française'de verdiği konserlerle *Dârülelhan Mecmuası*'nda yayımlanan makaleler dışında araştırmaya yönelik bir çalışması görülmemektedir.

Dârülelhan faaliyetine devam ederken Mustafa Necati Bey'in Maarif vekilliği zamanında, Tâlim ve Terbiye Dairesi Sanâyi-i Nefise Encümeni'nin 9 Aralık 1926 tarihli kararı ile yönetmeliği ve öğretim programı değiştirilerek Türk müsikisine büyük bir darbe indirilmiştir. Bu yeni program çerçevesinde Alaturka Bölümü tamamen lağvedilerek Türk müsikisi öğretimi kaldırıldı. Türk müsikisi çalışmaları, yeni kurulan Türk Müsikisi İcra Heyeti ve Tarihî Türk Müsikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti adlı iki kurulun faaliyetleriyle sınırlandırıldı. Tasnif ve Tesbit Heyeti, bu ilk kuruluşunda Rauf Yektâ Bey'in başkanlığında Zekâizâde Hâfız Ahmet ve Muallim İsmâil Hakkı beylerden teşekkül etmişti. Sanâyi-i Nefise Encümeni'nin bu kararı münasebetiyle İstanbul Şehremâneti'ne gönderilen tâlimatnâmenin 3. maddesinde, "Heyetin ilk vazifesi mahfûzâtı tesbit etmektir. Bu faaliyette de öncelik dinî eserlere verilecektir" denilerek heyetin çalışma alanı belirtilmiştir. Tesbit ve derlemede dinî eserlere öncelik verilmesi hususunun, kapatılmış olan tekkelerde gelişen dinî müsikinin âbide eserlerinin kaybını önlemek şeklinde anlaşılması mümkündür. Fakat heyetin "katiyen tedris ve tâlim mahiyetinde olmamak şartıyla, tedrisat olmadığı günlerde konservatuvarda çalışabileceğini" bildiren cümlesinin, yaşayan Türk müsikisinin haya-

tiyetini önlemeye yönelik olduğu açıktır. Dârülelhan, 22 Ocak 1927 tarihinde İstanbul Müsiki Konservatuvarı adı altında İstanbul Şehremâneti'ne bağlanmıştır. Konservatuvar daha sonra İstanbul Belediye Konservatuvarı adıyla faaliyetini sürdürmüştür.

Dârülelhan'ın Yusuf Ziya Demircioğlu müdürlüğündeki bu yeni döneminde Tasnif ve Tesbit Heyeti'nce derlenip yayımlanmaya başlanan eserler, İcra Heyeti tarafından çeşitli konserlerle takdim edildiği gibi plak yoluyla da yaygınlaştırılmıştır. Zamanının en kaliteli müsikii yayını olarak kabul edilen bu plaklar Columbia firmasında 25 ve 30 santimetrelilik 78 devirli olarak doldurulmuştur. 14 adet 25 santimetrelilik normal boy ve 18 adet 30 santimetrelilik büyük boy plaklarda kâr, beste gibi büyük formdaki eserlerden çeşitli şarkı ve türkülere kadar değişik formlarda eserler yer almıştır. Halk müsikisi repertuarı ise daha zengindir. 65 adet 25 santimetrelilik ve 2 adet 30 santimetrelilik plaklarda çeşitli türküler bulunmaktadır. Ayrıca Rauf Yektâ Bey başkanlığında Yusuf Ziya Demirci, Besim Tektaş ve Dürrü Turan'dan oluşan derleme heyetinin yaptığı inceleme gezilerinde notaya alınan eserlerin bir kısmı *Anadolu Halk Şarkıları* adı altında yedi fasikül halinde yayımlanmıştır (1926-1928). Bu neşriyat daha sonra da devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsiki Encümeni ve Darülelhan Talimatı Sûretidir, İstanbul 1333; *Türkiye Maarif Tarihi*, IV, 1531-1541, 1578-1590; M. Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi-Derleme*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları), I, 82-87; "Musiki Encümeni Dârülelhan Taîimatnamesi ile Dârülelhan Programı", *Takvîm-i Vekâyi*, nr. 2764, İstanbul 29 Rebîülevvel 1335; "Müsiki Encümeni ve Dârülelhan Teşkilî", *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, sy. 2, İstanbul 1333, s. 79-80; "Dârülelhan'da Bir İki Saat", *Yarın*, sy. 25, İstanbul 6 Nisan 1338, s. 8-9; Süleyman Cevad, "Ali Rifat Bey'le Mülâkat", *Dergâh*, sy. 40, İstanbul 1338, s. 55, 57-59; Halide Nusret Zorlutuna, "Dârülelhan'da Bir Ders", *Sûs*, sy. 27, İstanbul 1339, s. 3-4; "Dârülelhan Şuûnu", *Dârülelhan Mecmuası*, sy. 1, İstanbul 1340, s. 38, 43, 45-47; Mustafa Şekib, "Dârülelhan'da Bir Hatve", *Millî Mecmuası*, sy. 10, İstanbul 6 Mart 1340, s. 145-146; Ethem Ruhi Üngör, "Türk Musikisinde Nota Yayıncılığı Yayınlar-Yayıncılar (Nota Basımında 100. yıl)", *MM* (özel sayı), sy. 337 (1977), s. 16; "Dârülelhan", *TA*, XII, 319; Gültekin Oransay, "Cumhuriyet'in İlk Elli Yılında Geleneksel Sanat Musikisi", *CDTA*, VI, 1502-1503; Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, V, 1235; Öztuna, *BTMA*, I, 209-210.

NURİ ÖZCAN

DÂRÜLERKAM

(دارالرقم)

Hz. Peygamber'in
bi'setin ilk yıllarında Mekke'de
İslâmiyet'i tebliğ ettiği ev.

İslâm tarihinde Dârülişlâm diye de bilinen bu ev, ilk müslümanlardan Erkam b. Ebû'l-Erkam el-Mahzûmî'ye aitti. Mekke'li müşriklerin giderek artan zulûm ve baskıları yüzünden Hz. Peygamber Mescid-i Harâm içinde Safâ tepesinin eteklerinde bulunan bu evi kendine ikametgâh olarak seçti. Burada bir yandan ashâb-ı kirâma dinî bilgiler öğretirken bir yandan da ilâhî gerçeği arayan insanları İslâm'a davet ediyor, onlara Kur'ân-ı Kerîm okuyordu ve onlarla birlikte namaz kıliyordu. Hz. Peygamber'in bu evdeki faaliyetlerinin sonucunda birçok kimse müslüman olmuş, Ömer de İslâmiyet'i burada kabul etmişti. İslâm'a davet için bu evin seçilmesinde, Kâbe'nin haremine dahil oluşu, hac ve umre için Mekkeliler'le ve dışarıdan gelen pek çok kimse ile dikkati çekmeden temas kolaylığı sağlaması gibi hususlar göz önüne alınmıştır.

Hz. Peygamber'in Dârülerkam'da oturmaya başlaması ilk müslümanların İslâmiyet'i kabul tarihlerine bir esas teşkil etmiş, sahâbilerin müslüman oluşları, Resûlullah'ın Dârülerkam'a girmesinden önce veya sonra şeklinde tarihlendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in Dârülerkam'a geliş tarihi nübüvvetin 4. yılı olarak kabul edilirse de bu doğru değildir. Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın ilk müslümanlar arasında yer almasından dolayı bu tarihi bi'setin 1. yılı, hatta bu yılın ilk ayları olarak kabul etmek gerekir. Hz. Peygamber, nübüvvetin 6. yılı Zilhicce ayında Ömer'in müslüman olmasından sonra Dârülerkam'dan ayrılmıştır.

Erkam b. Ebû'l-Erkam bu evi çocuklarına bırakmış, oğulları ve torunları burada oturmuşlardır. Daha sonra Abbâsi Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr Dârülerkam'ı satın aldı. Ölümünden sonra ise oğlu Halife Mehdi-Billâh'a intikal etti, o da bu evi karısı Hayzürân bint Atâ'ya bağışladı. Hayzürân çevresindeki bazı evleri ve arsaları da satın alıp Dârülerkam'ı yeniden yaptırdı. Bundan dolayı ev Dâruhayzürân adını aldı ve içinde bir de mescid yapıldı. Tarih boyunca birçok defa tamir gören Dârülerkam III. Murad tarafından mescid olarak yenilendi (999/

1591). Suudi Arabistan Krallığı'nca Harem-i şerif için yapılan çevre düzenlemesi sırasında Dârülerkam yıkılarak arsası Harem arsasına katılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 280; İbn Sa'd, *et-Taba-ka't*, III, 242-244; Ezrakî, *Ah̄bârü Mekke* (Melhas), II, 260, 266; Fâkihî, *Ah̄bârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, II, 208; III, 330; IV, 12, 14, 130, 206; Belâzürî, *Ensâb*, I, 116; Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifa'ü'l-garâm bi-ah̄bârü'l-beledi'l-harâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 13, 33, 34, 122, 322, 362, 440, 446, 532; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, I, 293; Mir'âtü'l-Haremeyn, I, 116; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 193; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 98, 107; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), III, 202-207; Reckendorf, "Erkam", *IA*, IV, 316; M. Watt, "al-Arkam", *EJ*² (Fr.), I, 654.

M. ASIM KÖKSAL

DÂRÜLEYTAM

(دارالایتام)

Balkan ve I. Dünya savaşlarında kimsesiz kalan çocukları barındırmak ve bir meslek edindirmek amacıyla kurulan müesseselerin adı.

"Yetimler yurdu, yetimhâne" anlamına gelen dârüleytam, Maarif Nâzırı Ahmed Şükrü Bey'in teklifiyle 12 Teşrînsânî 1330 (25 Kasım 1914) tarihinde kurulmuş ve önceleri İttihat ve Terakkî Fırkası'na bağlı olarak 1331 (1915) yılı başlarından itibaren faaliyete geçmiştir. İlk müdürü bu fırkanın İstanbul merkez başkanı Kemal Bey, ilk genel müdürü ise Kastamonu mebusu İsmâil Mâhir Efendi'dir.

Ahmed Şükrü Bey'in 1334 (1918) yılı bütçesi dolayısıyla verdiği bilgiye göre bu müesseselerin kuruluş amacı, I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi terkeden İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'ın boşalttıkları yurt ve mekteplerdeki sahipsiz kalan çocukları himaye altına almaktır. Boşaltılan mektep, yurt vb. binalara el konularak bunlar dârüleytam haline getirildi ve savaşlar sebebiyle kimsesiz kalan çocuklar da İstanbul'da ve diğer bazı şehirlerde açılan bu müesseselere yerleştirildi. Kısa zamanda buralara alınan çocukların sayısı 16.000'e ulaştı. Yetimlere tahsis edilen bazı binalar genişletildiği gibi çocuklara meslekî eğitim verme düşüncesiyle, savaş halinde bulunan devletlerin tebaasına ait birtakım iş yerlerine de el konuldu ve bunlar yetimlere ait atölyeler haline getirildi. Hatta Notre Dame de Sion'un üzerine bir kat eklenmiş, Yedikule'deki İtalyan Mektebi de genişletildi.

Savaşın uzaması, malî sıkıntı, yiyecek ve eşya temini zorluğu yanında kötü idare sebebiyle bu müesseseler 2 Nisan 1333 (2 Nisan 1917) tarihli bir kararla devletin himayesine alındı. Devlet, özel idare ve belediye bütçelerinden yapılacak yardımdan başka bir defaya mahsus olmak üzere 150.000 lira nakit ve ayrıca 500 dönüm arazi tahsis edecekti. Bundan bir gün sonra çıkarılan ek bir kararla da posta, telgraf, tütün ve içki vergilerinden sürekli gelir kaynağı ayrıldı. Fakat yabancılardan devralınan yetimhânelerin sayısı 100'ü geçtiği halde bunlardan ancak altmış beşi tahsis edilen gelirler sayesinde ayakta kalabilmiş, imkânsızlıklar sebebiyle Muhâcirin İdaresi'nin gözetimindeki yetimler alınamamıştır. Hatta çoğu Sivas'ta olmak üzere birçok yerdeki yetimhâneler kapatılmış, bu müesseselerde barınan çocukların toplam sayısı 1918'de 11.600'e düşmüştü.

1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf devletlerinin İstanbul'u işgali üzerine dârüleytamlara tahsis edilmiş olan binalar eski sahipleri tarafından geri alınca buraların boşaltılması müesseseyi çok zor durumda bıraktı. Malî sıkıntı sebebiyle de yeni binalar yapılamadığından tahliye edilen yerlerdeki çocuklar boş duran bazı saraylara yerleştirildi. İstanbul içinde ve dışında, Kağıthane'deki Çağlayan Kasrı'na kadar birçok saray bu işe ayrıldı. Kısa süre sonra da önce şehir dışındakilerden başlanmak üzere dârüleytamların tasfiyesine gidildi. Vilâyetlerde kendilerine yer bulunmayan çocukların bir kısmı İstanbul'a nakledildi. İstanbul'da toplanan yetim çocukların idaresi Şehir Yatı Mektebi'ne devredilmiş ve nihayet bunun da kapanmasıyla dârüleytamlar tarihe karışmıştır. Kabiliyetli çocuklar 1927 yılında Dârüşşafaka'ya verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türkiye Maarif Tarihi, IV, 1548-1552; *Mualim Mecmuası*, sy. 17, İstanbul 15 Kânunusânî 1334, s. 585-590; *TA*, XII, 320.

HİDAYET Y. NUHOĞLU

DÂRÜLFÜNUN

(دارالفنون)

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda kurulan yüksek öğretim müessesesi.

Türkiye'de yeni bir yüksek öğretim müessesesi kurma teşebbüsleri XIX. yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır. Bu asrın başlarından itibaren Osmanlılar'da

görülen bilimde Doğu'dan Batı'ya olan yöneliş ve eğitim anlayışında meydana gelen değişimler, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yüksek öğretim müessesesinin kurulması yolunda teşebbüslerin doğmasına vesile olmuştur.

Bu müesseseye "fenler evi" mânasına gelen "dârü'l-fünun" adının verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir kurum olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyma düşüncesinden doğmuştur. "Fen" kelimesi geç devir Arap edebiyatında "bir bilimin ayrıldığı dal", çoğulu "fünun" değişik bilim dalları anlamında, Osmanlıca'da ise "cins, tür, hal, bilim dalı" mânalarında kullanılmıştır. XIX. yüzyılda müşâhede ve ispata dayalı bilimlere fen denilmiştir. Fünun kelimesi hemen her zaman "ulûm ve fünun" terkinde kullanılarak ulûm kelimesinden (daha çok dinî ilimler) ayırt edilerek dârülfünun terkinde tek başına kullanılmıştır. Bu da müessesenin Batı kaynaklı yeni bilimlerin eğitiminin yapılacağı bir kurum şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir.

Dârülfünun fikri, Tanzimat devrinde halkın eğitimi meselesi içerisinde ele alınıp geliştirilmiş, daha çok her türlü ilmin okutulacağı bir müessese olarak düşünülmüştür. Tanzimat döneminde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, Osmanlı Devleti'nde yeni bir eğitim sistemi hazırlamak gayesiyle, 1845 yılında ulemâ, asker ve bürokratların katıldığı yedi kişiden oluşan Meclis-i Muvakkat adında geçici bir maarif meclisi kurmuştur. Meclis-i Muvakkat bir yıllık bir çalışma sonunda Osmanlı eğitim reformunun temel kaidelerini tesbit etmiş ve eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek eğitim olarak üçe ayırmıştır. Bu üç eğitim seviyesinde dârülfünun kurulması yüksek eğitim programında yer almıştır. Meclis-i Muvakkat, eğitim işlerini takip etmek üzere Meclis-i Maârif-i Umûmiyye adında bir dâimî meclisin kurulmasını da öngörmüştür.

1846'da faaliyetlerine başlayan Meclis-i Maârif-i Umûmiyye, dârülfünun kurulması yolunda ilk adımı atmıştır. Ancak dârülfünun nasıl bir müessese olacağı ve bununla neyin kastedildiği açık olarak belirlenmemiştir. İlk hedef devlet hizmetini iyi bir şekilde yürütecek memur yetiştirmek olduğu için "Bâbîâlî keibesinden ve başkalarından tertip edilerek Bâbîâlî'de yahut başka münasip bir mahalde dârülfünun teşkilıyla" yeni bir tahsil müessesesinin kurulması